

บทที่ 3

การกำเนิดและการดำรงอยู่ของหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น
บ้านหนองป่าทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

เครื่องจักสาน เป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอย
ในชีวิตประจำวันตามสภาพความเป็นอยู่ และสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่นมาช้านาน
และใกล้ชิดกันเป็นเวลานานนับเป็นพัน ๆ ปี กล่าวได้ว่า เครื่องจักสานได้เข้ามา
มีส่วนเกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ควบคู่กับอารยธรรม ตลอดเวลาที่ผ่านมา
โลกมนุษย์ได้วิวัฒนาการขึ้นมาเป็นลำดับนั้น เครื่องจักสานก็ได้รับการพัฒนาไปด้วยทั้งใน
ด้านรูปแบบและวิธีการ แต่พัฒนาการของเครื่องจักสานเป็นไปอย่างช้า ๆ ซึ่งอาจเป็น
เพราะเครื่องจักสานเป็นเครื่องมือที่มีลักษณะง่าย ๆ จนทำให้เราไม่ใคร่รู้สึกถึง
ความเปลี่ยนแปลงหรือเครื่องจักสานบางอย่างมิได้เปลี่ยนแปลง เช่น ภาชนะจักสาน
ที่คนอียิปต์ปัจจุบันใช้อยู่ ก็เป็นภาชนะชนิดเดียวกับที่คนอียิปต์โบราณใช้โดยมิได้เปลี่ยนแปลง

สำหรับประเทศไทย เครื่องจักสานจะเริ่มใช้เมื่อใดนั้นยังไม่ปรากฏหลักฐาน
เด่นชัด เพราะเครื่องจักสานทำด้วยวัสดุที่ผุพังได้ในเวลาที่ไม่ช้านัก ไม้ไผ่ ไม้ไผ่
และหวาย แต่ที่ปรากฏพบเก่าแก่ที่สุดคือ ร่องรอยของเครื่องจักสานที่ปรากฏอยู่ผิว
ภายนอกของเครื่องปั้นดินเผาบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี ซึ่งอยู่ในยุคหินใหม่ และมี
อายุไม่น้อยกว่า 6,000 ปี

ในสมัยสุโขทัย มีการใช้เครื่องจักสานเป็นภาชนะสำหรับใส่น้ำ โดยการสาน
ด้วยไม้ไผ่แล้วหาค้ำยัน เพื่อไม่ให้ให้น้ำรั่ว เรียกว่า กระออมตุ หรือตุ ในสมัย

¹วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ :
อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2525), หน้า 35.

กรุงศรีอยุธยา มีหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นสภาพความเป็นอยู่ของชาวกรุงศรีอยุธยา สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199 - 2231) ได้แก่ จกหมายเหตุ ลาดูแบร์ ไค้บันทึกเกี่ยวกับภาชนะเครื่องใช้ของชาวกรุงศรีอยุธยาที่ไค้พบเห็นว่า ...ครุของชาวสยามที่ไค้คักน้ำ ก็เป็นไม้ไผ่สานอย่างประณีต...²

นอกจากเรื่องราวทางประวัติศาสตร์แล้ว ยังมีภาพจิตรกรรมฝาผนังตาม วัดวาอารามบางแห่งที่ปรากฏเครื่องจักสานอยู่ในภาพ เท่าที่สำรวจพบเป็นภาพจิตรกรรม ฝาผนัง สกุลช่างลานนาเป็นส่วนใหญ่ เช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน เป็นภาพกลุ่มหญิงสาวไปตลาด มีชายหนุ่มตามเกี่ยวพาราสี ที่บ่าของหญิงสาวจะหาบ นุงหรือเปียกไปคัวย ซึ่งเป็นหลักฐานที่เด่นชัดแสดงว่า ชาวเหนือหรือชาวลานนาได้ สานนุงหรือเปียกขึ้นไ้ร้อยกว่าปีมาแล้ว นอกจากนี้ ยังมีภาพจิตรกรรมฝาผนังวิหาร วัดพระสิงห์ อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่ แสดงให้เห็นชีวิตของชาวบ้านกำลังนั่ง สนนากันอยู่ ช่าง ๆ ทั่วมีภาชนะจักสานชนิดหนึ่งที่เรียกว่า "เปียก" วางอยู่ รูปทรง ของเปียกหรือกระบุงที่ปรากฏอยู่ในภาพ ไม่ต่างจากเปียกที่ไ้ใช้ในปัจจุบันมากนัก แสดงว่า ชาวลานนาสานเปียกไ้มาแล้วไม่น้อยกว่าร้อยปี ตามอายุของภาพจิตรกรรม นั้น *

การกำเนิดหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นของบ้านหนองปลาทอง อำเภอนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

จากการที่ชาวลาวพวนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย จึงเรียกตัวเองว่า "ไทยพวน" เมื่อมาอยู่บ้านหนองปลาทอง ก็ไ้ตั้งบ้านเรือนเป็นหลักแหล่ง และไ้ไ้่น้ำ

² เคอ ลา ลูแบร์, จกหมายเหตุลาดูแบร์ เล่ม 1 พระนิพนธ์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505) หน้า 145.

* ฎรายละเอียดในภาคผนวก ค

ไม้ไผ่มาสร้างบ้านเรือน และทำเครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน³ เนื่องจากไม้ไผ่มีความผูกพันกับชีวิตความเป็นอยู่ของเขาอย่างยิ่ง หัตถกรรมพื้นบ้านของพวกไทยพวนประดิษฐ์ขึ้นจากไม้ไผ่ทั้งสิ้น ดังเช่น นารี สาริกฤติ ไก่บันทึกไว้ว่า

...ผู้เขียนได้ฟังคำบอกเล่าว่า เมื่อบรรพบุรุษของเขอพยพมาจากบ้านเมืองเดิม ไก่นำทรัพย์สินมีค่าใส่กระบะบอกไม้ไผ่หามกันมา เมื่อมาสร้างบ้านแปลงเมืองที่อำเภอพนมสารคาม ก็ไถ่เอาไม้ไผ่มาประดิษฐ์เป็นฝาซัดตะ เป็นฝายบ้านเรือน ซึ่งยังใช้กันอยู่จนทุกวันนี้... ชาวของเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต ในขั้นต้นของเขา ประดิษฐ์ขึ้นจากไม้ไผ่ทั้งสิ้น เป็นต้นว่า พวกภาชนะใส่ข้าวปลูก... เครื่องใส่ข้าวที่ใส่อยู่แต่ดั้งเดิมตามหมู่บ้านก็สานด้วยไม้ไผ่ยาบลสัตว์ นอกเหนือไปจากนั้น เครื่องมือเครื่องใช้ในการทำมาหากิน โดยเฉพาะเครื่องมือจับปลา ไก่แก่ ลอบ กุ่ม ซ้อน อีจู้ และช่อง ล้วนแต่มีรูปทรงสวยงาม...⁴

ซึ่งสอดคล้องกับคำบอกเล่าของนางแพง คันเฮง ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของบ้านหนองปากทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา⁴ ว่า

³เพ็ญศรี กุ๊ก, นารี สาริกฤติ, ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชาวลาวเวียงและลาวพวนในอำเภอพนมสารคาม และอำเภอสนมชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา หน้า 40.

⁴นารี สาริกฤติ, วัฒนธรรมพื้นบ้านของจังหวัดฉะเชิงเทรา ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, วิทยาลัยครูฉะเชิงเทรา 2528, หน้า 80.

* จากแบบสำรวจชาวบ้านที่เป็นผู้รู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยศูนย์การศึกษา-นอกโรงเรียน จังหวัดฉะเชิงเทรา.

...การจักสานในหมู่บ้านมีการทำทั้งแต่มีการอพยพเข้ามาอยู่ โดยอพยพมาจากบ้านนาเหล่าบก จุดประสงค์ในการอพยพต้องการจับจองที่ดิน และใช้ความรู้ที่ติดตัวมา ทำเครื่องมือทำมาหากินเพื่อใช้ในชีวิตรประจำวัน เครื่องจักสานที่ทำก็มีลอบนอน ช้อง สุ่ม ตะแกรง ตะกร้า กระบุง ตะกร้าล้างปลา แฉงเกวียน...⁵

ดังนั้น จึงสามารถสรุปได้ว่า หัตถกรรมเครื่องจักสานของบ้านหนองปลาทอง อำเภอนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา มีต้นกำเนิดมาจากชาวไทยพวนที่อพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านหนองปลาทองในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้นำความรู้ที่มีอยู่มาแก้ปัญหาการดำเนินชีวิต มีการสร้างที่อยู่อาศัยโดยประติษฐานเป็นฝาซัดตะ ทำเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ในการทำมาหากิน เช่น ภาชนะใส่ข้าวเปลือก ทำเครื่องมือจับปลา และมีการสืบทอดการทำเครื่องจักสานจากอดีตจนถึงปัจจุบัน สามารถกล่าวได้ว่า บุคคลที่ทำเครื่องจักสานและสามารถถ่ายทอดได้เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของบ้านหนองปลาทอง อำเภอนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

นอกจากนี้ ภูมิปัญญาของชาวไทยพวนก็มีส่วนผลักดันให้เกิดหัตถกรรมเครื่องจักสานในหมู่บ้านได้ ทั้งนี้ นายวิชาญ สมบูรณ์ยิ่ง ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับภูมิปัญญาของชาวไทยพวนในบ้านหนองปลาทอง อำเภอนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทราว่า

...เท่าที่ไ้ร่วมงานในหมู่บ้าน เห็นได้ชัดว่า ประชาชนในหมู่บ้านยังรักษาธรรมเนียมประเพณีเดิม ๆ มาก เช่น การเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ จะทำอะไรก็ตาม ผู้สูงอายุมักจะเป็นผู้นำเสมอ และผู้สูงอายุเหล่านี้จะถ่ายทอดแก่สิ่งที่มีประโยชน์ให้แก่บุตรหลานของตน...⁶

⁵สัมภาษณ์ แพง คันเฮง, 19 พฤศจิกายน 2537.

⁶สัมภาษณ์ วิชาญ สมบูรณ์ยิ่ง, ผู้ประสานงานการศึกษาออกโรงเรียน อำเภอนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา, 19 พฤศจิกายน 2537.

ค่ายแห่งนี้ บ้านหนองปลาทองยังคงมีการทำหัตถกรรมเครื่องจักสานมาจนทุกวันนี้ เนื่องจากการเชื่อฟังผู้ใหญ่หรือผู้สูงอายุ ซึ่งบุคคลเหล่านี้มีคุณธรรมสูง ได้ถ่ายทอดสิ่งที่มีประโยชน์ให้แก่บุตรหลานของตน และจากสภาพภูมิศาสตร์ของบ้านหนองปลาทองที่มีไม้ไผ่มาก จึงทำให้ชาวบ้านหนองปลาทอง ใช้ประโยชน์จากไม้ไผ่มาประดิษฐ์สิ่งให้อำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิต และยังคงทำการผลิตมาจนทุกวันนี้

จากการศึกษาหลักฐานต่าง ๆ กล่าวได้ว่า ความจำเป็นในการผลิตเครื่องจักสานเพื่อการดำรงชีวิตของประชาชนชาวชนบท ซึ่งมีผลมาจากแรงผลักดันอันเป็นสาเหตุให้เกิดการทำเครื่องจักสานที่บ้านหนองปลาทอง อําเภอนมสามัคคี จังหวัดยะลา จากการรวบรวมข้อมูลมี 3 ประการคือ

1. ความจำเป็นในการดำเนินชีวิต

การดำรงชีวิตของชาวบ้านหนองปลาทองนั้น ต้องอาศัยเครื่องมือเครื่องใช้ที่สามารถผลิตได้เองจากวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น เข้ามาช่วยให้เกิดความความสะดวกสบายยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เครื่องจักสานเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ที่จำเป็นในการดำรงชีวิตของชาวบ้านหนองปลาทองที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมได้แก่ การทำนา ทำสวน อาชีพเหล่านี้เองที่ทำให้คนในหมู่บ้านต้องผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ขึ้นเอง โดยใช้ความรู้ภูมิที่คิดค้นมาก่อนจะอพยพเข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน⁷ เมื่อจับจองที่ดินแล้ว ชาวบ้านหนองปลาทองจึงใช้วัตถุดิบที่มีอยู่ใกล้ตัวมากมายได้แก่ ไม้ไผ่ มาใช้ประโยชน์ เหตุผลอีกประการหนึ่งที่ชาวบ้านหนองปลาทองต้องทำเครื่องจักสานใช้เองคือ เมื่อเริ่มตั้งถิ่นฐานใหม่ ๆ เศรษฐกิจในครอบครัวไม่ดี เพราะเป็นการอพยพ จึงไม่มีเงินทองที่จะหาซื้อของได้ทุกอย่าง นอกจากนี้ การคมนาคมยังเป็นอุปสรรคสำคัญ เพราะในสมัยก่อนต้องใช้การเดินเท้า ทำให้เสียเวลามากเป็นวัน ๆ และยังคงบุกป่าฝ่าดงมา เนื่องจากยังไม่มีถนน ชาวบ้านหนองปลาทองจึงใช้ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษมาช้านาน มาสร้างสรรค์สิ่งให้อำนวยความสะดวกแก่ตนเอง กรรมวิธีในการทำ

⁷ สัมภาษณ์ ภูมิ เฉียงไต้, 1 มกราคม 2538.

หัตถกรรมเครื่องจักสานเหล่านี้ เป็นสิ่งที่แสดงถึงภูมิปัญญาชาวบ้านในการเลือกสรร วัสดุที่อยู๋ใกล้ ๆ ทั่วมาใช้ประโยชน์ และมีการถ่ายทอดมาช้านานตั้งแต่อดีตจนถึง ปัจจุบัน

เมื่อเครื่องจักสานเข้ามามีความจำเป็นในการดำรงชีวิต จึงทำให้ เครื่องจักสานได้รับการออกแบบอย่าง สมบูรณ์ที่สุดทั้งด้านประโยชน์ใช้สอยและรูปร่าง ที่มีความงดงาม ความเหมาะสมในการใช้สอย และมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันไป ตามการใช้สอย ดังจะเห็นได้จากที่ผู้วิจัยเข้าไปสำรวจพบว่า เครื่องจักสานได้เข้าไป มีส่วนร่วมในการกินอยู่หลับนอน ซึ่งเห็นได้จากการกินหรือการบริโภค ถ้ามีการบริโภค ชาวเหนียว จะมีท่อนึงชาวเหนียว ซึ่งสานค้ำยไม้ไผ่ลายซีกหรือลายสองเว้นคา ท่างกันเล็กน้อย เพื่อให้หน้าไหลออก ส่วนปากใช้การเม้มปลายตอกเก็บขอบในหัว ทวคเป็นลักษณะสำหรับใส่ชาวเหนียวหลังจากแช่น้ำไว้ นำมาชาวใส่ลงในหวค พอ สะเก็ดน้ำแล้วจึงนำไปนึ่งต่อไป

นอกจากนี้ ยังมีเครื่องจักสานอื่น ๆ อีกหลายชนิดที่เกี่ยวข้องกับการบริโภค ได้แก่ ฝาชี สำหรับปอกกับข้าว และยังมีเครื่องจักสานที่ทำขึ้นเพื่อใช้ในการพักอาศัย อีกหลายอย่าง เช่น เสื่อลำแพนสำหรับทำฝายบ้าน สานค้ำยไม้ไผ่หรือเสื่อสำหรับปูนั้ง นอน ก็สานค้ำยไม้ไผ่เช่นกัน

กล่าวโดยสรุปได้ว่า เครื่องจักสานที่ทำในบ้านหนองปลาทอง อำเภอ พนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรานั้น เป็นสิ่งจำเป็นในค่านการดำรงชีวิต ซึ่งเรา สามารถจำแนกออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามหน้าที่ใช้สอย ได้ดังนี้คือ

1. เครื่องจักสานที่ใช้ในการบริโภค ได้แก่ ทวคหนึ่งชาวเหนียว กระชอน
กระคัง
2. เครื่องจักสานที่ใช้เป็นภาชนะ เช่น กระบุง กระจาก กะโล่
กระคัง ชะลอม
3. เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องทวง ได้แก่ กระบุง
4. เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องเรือนและเครื่องปูลาด ได้แก่ เสื่อลำแพน
5. เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องแต่งกาย ได้แก่ หมวกโซ่ ซึ่งหมวกโซ่
จักเป็นเครื่องจักสานที่มีชื่อเสียงมาก และทำเป็นจำนวนมาก

6. เครื่องจักสานที่ใช้ในการ คักสัตว์ ไค่แก่ ลอบ ไซ สุ่ม
7. เครื่องจักสานที่ใช้เกี่ยวกับประเพณีและศาสนา ไค่แก่ ตะกร้าสำหรับใส่อาหารไปวัด กระบุง กระถัง

2. ความจำเป็นที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติตามสภาพภูมิศาสตร์
เป็นแรงผลักดันที่ทำให้เกิดการทำให้เครื่องจักสานที่สำคัญทางหนึ่ง เพื่อตอบสนองความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอย ให้เกิดความสะดวกสบาย ชาวบ้านหนองปลาทองจะทำเครื่องมือเครื่องใช้เองจากไม้ไผ่ตามแรงผลักดันของสภาพสิ่งแวดล้อม โดยในอดีตจะมีการทำแผงเกวียน เพื่อใช้ในการบรรทุกสิ่งของโดยใช้วัวลาก⁸ ปัจจุบันนี้ไม่มีการทำแล้ว ค่ายสาเหตุที่ไม้ไผ่ลดลง ไม้ไผ่ไม่จะทำล้อเกวียน และอีกประการหนึ่งคือ การคมนาคมที่สะดวกขึ้น การมีถนนเพิ่มขึ้นทำให้มีการใช้รถ ซึ่งสะดวกและรวดเร็วกว่าการเดินทางด้วยเกวียนมาก นอกจากนี้ ในหมู่บ้านยังมีหนองน้ำใหญ่หลายแห่ง ในเวลาดำรงหลังจากการทำนา ก็มีการจับปลา ชาวบ้านทุกครัวเรือนจึงมีการทำเครื่องจักสานเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในการจับปลาและสัตว์น้ำจืด ใ้รับประทานเป็นอาหาร ในฤดูฝนและฤดูน้ำหลาก จะมีปลาเล็กปลาน้อยจากแหล่งน้ำต่าง ๆ ว่ายเข้ามาในทุ่งนา จึงเป็นโอกาสที่ชาวบ้านจะไ้จับไว้กินเพื่อการดำรงชีวิต จึงมีการทำเครื่องจักสานที่มีรูปแบบที่เหมาะสมกับความต้องการใช้สอยและสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ไค่แก่ ลอบ ไซ สุ่ม ของ ตะแกรง

จะเห็นได้ว่า สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นทางหนึ่งที่ทำให้มนุษย์หาวิธีการทำเครื่องจักสานเพื่อตอบสนองความต้องการของคน ให้เหมาะสมกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสภาพภูมิศาสตร์ อันเป็นแรงผลักดันให้เกิดรูปแบบที่เหมาะสมและสอดคล้องกับประโยชน์ใช้สอย เช่น เครื่องจักสานสำหรับคักปลาในบริเวณน้ำตื้น จะมีขนาดเล็กกว่าเครื่องจักสานที่ใช้คักปลาและสัตว์น้ำในบริเวณน้ำลึก

3. ความจำเป็นในการทำเครื่องจักสานที่เกิดจากความเชื่อ ขนบประเพณี และศาสนา

เครื่องจักสานจำนวนไม่น้อย เกิดขึ้นจากผลของความเชื่อตามประเพณี และศาสนา

⁸ สัมภาษณ์ พงศ์ กั้นเฮง, 25 ธันวาคม 2537.

จากการสัมภาษณ์นางแพง กันเฮง ภูมิปัญญาท้องถิ่นของบ้านหนองป่าทอง อำเภอมโนรมย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้ให้ความเห็นสอดคล้องกับนางเอื้องนุ้ย หอมนิยม ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่นเดียวกันว่า เครื่องจักสานได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตตั้งแต่เกิด โดยคนไทยโบราณจะสร้างบ้านค้ำไม้ไผ่ เมื่อทารกคลอดออกจากครรภ์มารดา เมื่อถึงเวลาคักสายสะคือ ก็ใช้ผิวไม้ไผ่ (ไม้รวก) ที่ปาดให้คมคัก หลังจากคักสายสะคือแล้ว ก็จะนำเด็กนอนใน "กระคัง" ซึ่งสานค้ำไม้ไผ่ คม ค้ำยแห เพื่อป้องกันผีร้าย เพราะเมื่อผีเห็นเหม็นตามาก ก็กลัว นอกจากนี้ยังมีพิธี ร่อนกระคัง เมื่ออาบน้ำเด็กและจัดการเรื่องสายสะคือเสร็จแล้ว ก็qm เด็กลงกระคัง โดยไม่ต้องกลัวเด็กจะกลิ้งตกเพราะเด็กยังอ่อน ไม่มีแรงขึ้น ในกระคังที่เด็กนอน หากเป็นเด็กชาย ให้จิกสมุก กินสอวางไว้ ถ้าเป็นเด็กหญิง ให้ทาขี้ผึ้งและค้ำยเย็บผ้า วางไว้ เป็นการเอาเคล็ดว่า เมื่อเด็กโตขึ้นจะได้รู้จักอ่านเขียนหนังสือ และรู้จัก เย็บปักถักร้อย ซึ่งเป็นวิถีชีวิตคนไทยในอดีต นอกจากนี้ กระคังยังเป็นอุปกรณ์ที่สำคัญ ในการประกอบพิธีเรียกว่า พิธีหลอกผี คือคนในหมู่บ้าน มีความเชื่อเกี่ยวกับเด็กที่เกิด ใหม่ว่า ถ้าหากพ่อแม่หรือใครก็ตามแสดงความรักในตัวเด็กมาก ผีก็อยากได้ลูกหรือ เด็กที่เกิดใหม่นั้นไปอยู่ค้ำย จึงต้องทำการหลอกผี ค้ำยการเอาเด็กใส่กระคังเขย่า และร่อน เป็นทำนองว่าไม่ต้องกลัว ผีก็จะเลิกสนใจและไม่มาจู่จกกับเด็ก ทำให้ เด็กอยู่เป็นสุข และยังมีกรรมนำทอกไม้ไผ่มาสานเป็น "เฉลว" เพื่อใช้เป็นสัญลักษณ์ ป้องกันสิ่งชั่วร้ายในบริเวณนั้น เช่น บักในนาข้าว เพื่อให้คนข้าวเจริญงอกงามได้ผลดี เป็นสิริมงคลแก่ไร่นา หรือปักในหม้อยา เพื่อบอกให้รู้ว่าเป็นหม้อยา ห้ามยกสิ่งอื่น ช้ำม นอกจากนี้ เครื่องจักสานที่ใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น กระบุง กระจาด ตะกร้าหัว ที่จะใส่สิ่งของไปทำบุญที่วัดหรือตามสถานที่ต่าง ๆ จะมีการออกแบบและ สานอย่างละเอียด ประณีตเป็นพิเศษ จะไม่นำมาใช้รวมกันกับที่ใช้ในชีวิตประจำวัน

เครื่องจักสานที่ชาวบ้านใช้ในการหาปลา คักปลา ก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับ ความเชื่อค้ำยเช่นกัน เช่น ลอบคักปลา ไซ ซ้อง ก็มีบางคนมองเห็นลักษณะหน้าที่ สำคัญของมันจึงนำมาใช้เป็นเครื่องลาง ที่จะทำให้เกิดความเจริญหรือเกิดโชคลาภ โดยจะแขวนลอบเล็ก ๆ ไซหรือซ้องไว้ในร้าน เป็นทำนองว่าเป็นเครื่องคักเงิน คักทอง ทำให้มีผู้คักหนุนซื้อของในร้าน ทำให้ได้เงินมากขึ้น นอกจากนี้ในการสร้าง บ้านใหม่นั้น จะนำไม้ไผ่มาสานเป็นไซลูกใหญ่ ๆ วางไว้บนเสา เวลายกเสาบ้าน เพื่อจะได้คักเงินคักทอง เข้าบ้าน

จากแรงผลักดันอันเป็นมูลเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดกิจกรรมเครื่องจักสาน ทั้ง 3 ประการดังกล่าว จะเห็นได้ว่า เครื่องจักสานยังคงเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนไทยในชนบทอยู่มากน้อย ปัจจุบันจึงพบว่า เครื่องจักสานได้กลายเป็นอาชีพรองจากการทำไร่ว่านานา^๑ ชาวบ้านหนองปลาทองใช้เวลาว่างหลังจากการทำนา ทำไร่ว่านานา มาใช้เครื่องจักสานมาใช้ในการดำรงชีวิต และถ้ามีมากพอก็นำมาจำหน่าย เป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัว นับเป็นผลดีต่อเศรษฐกิจของครอบครัวประการหนึ่ง

ปัจจุบันนี้ บ้านหนองปลาทองได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานต่าง ๆ ของทางราชการ เข้าไปส่งเสริมการผลิตเครื่องจักสานโดยกรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ได้เข้าไปตั้งกลุ่มจักสาน เพื่อรวมกลุ่มกันทำเครื่องจักสานและนำไปจำหน่าย นอกจากนี้ พัฒนาชุมชน อำเภอพนมสารคาม ได้จัดหาวิทยากร ได้แก่ นางสมจิตร หมื่นพิชิต มาสอนตะกร้าลายคอกพิบูล ในปี พ.ศ. 2526 ใช้เวลา 45 วัน ซึ่งขณะนั้นบ้านหนองปลาทอง ก็ยังคงมีการทำตะกร้าชนิดนี้อยู่ และยังได้รับความร่วมมือจากศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัดฉะเชิงเทรา สาขารณสุข เกษตรตำบล พาไปศึกษาดูงานตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น ที่จังหวัดนครราชสีมา, อำเภอพนมสนธิคม จังหวัดชลบุรี และได้นำมาพัฒนาการจักสานของตนเอง แต่ในบางครั้งไม่ประสบผลสำเร็จ ตัวอย่างเช่น เครื่องผ่าไม้ ถึงแม้จะได้เส้นหวายที่มีขนาดเท่ากัน แต่จะขาดความนุ่มนวล ไม่อ่อนช้อยเท่าที่ควร ยังมีเครื่องจักสานจะได้ออกแต่ละเส้นเท่ากัน แต่ไม่มีความอ่อนไหว จึงไม่นิยมที่จะใช้เครื่องมือเหล่านี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 1 กำเนิดหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานบ้านหนองป่าทอง อำเภอพนมสารคาม
จังหวัดฉะเชิงเทรา

ความจำเป็นในการดำเนินชีวิต	สภาพธรรมชาติทางภูมิศาสตร์	ความเชื่อชนบประเพณี
<p>1. ประกอบอาชีพเกษตรกรรม</p> <ul style="list-style-type: none"> - ทำนา เช่น กระจับปี่ ตะกร้า - ทำสวน เช่น เชิง มุ้ง <p>2. เป็นเครื่องใช้สอยต่าง ๆ</p> <ul style="list-style-type: none"> - ใช้ในการบริโภค เช่น หวด กระจับปี่ กระจับ - ใช้เป็นภาชนะ เช่น กระจับปี่ กระจับ - ใช้เป็นเครื่องทวง เช่น กระจับปี่ - ใช้เป็นเครื่องปลูก เช่น เสื้อผ้าแพน - ใช้เป็นเครื่องแต่งกาย เช่น หมวก - ใช้กักสัตว์น้ำ เช่น ลอบ ไช สุ่ม - ใช้เกี่ยวกับประเพณีและศาสนา เช่น ตะกร้า กระจับปี่ กระจับ 	<p>1. เป็นแหล่งที่มีไม้ไผ่เป็นจำนวนมาก</p> <p>2. สภาพทางภูมิศาสตร์ เป็นที่ราบลุ่ม เหมาะแก่การทำเกษตรกรรม จึงมีการสร้างเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น กระจับปี่ ตะกร้า เชิง</p> <p>3. สภาพทางภูมิศาสตร์ มีหนองน้ำใหญ่ จึงมีการสร้างเครื่องมือสำหรับจับสัตว์น้ำ เช่น ลอบ ไช สุ่ม</p> <p>4. อำนวยความสะดวกในการเดินทาง เช่น การทำแผงเกวียน เพื่อป้องกันมิให้สิ่งของตกลงในเวลาเดินทาง</p>	<p>1. ใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ</p> <ul style="list-style-type: none"> - ประเพณีหลอกผี - การปักเจดิวในที่นา เพื่อเป็นสิริมงคล - การปักเจดิวในหม้อยา เพื่อไม่ให้ยกสิ่งอื่นข้าม - ใช้ใช้ในเวลายกเสาเอก ตอนขึ้นบ้านใหม่ - ใช้ไชชวนไว้น้ำบ้าน เป็นเครื่องลงในการค้าขาย <p>2. ใช้ในประเพณีต่าง ๆ</p> <ul style="list-style-type: none"> - ประเพณีสงกรานต์ ใช้ กระจับปี่หรือตะกร้าใส่เสื้อผ้าคนในครอบครัว ไปวัดทำพิธี เพื่อเป็นสิริมงคล - ประเพณีบุญข้าวห่อ ใช้ ตะกร้าหรือกระจับปี่ใส่อาหารไปถวายพระ - ประเพณีบุญพระเวส ใช้ ตะกร้าใส่สิ่งของไปวัด - ประเพณีบุญข้าวหลาม ใช้ ตะกร้าหรือกระจับปี่ใส่สิ่งของไปวัด

จากตารางที่ 1 แสดงให้เห็นว่า เครื่องจักสานมีต้นกำเนิดมาจาก
ความจำเป็นในการดำเนินชีวิต สภาพธรรมชาติทางภูมิศาสตร์ ความเชื่อในขนบ
ธรรมเนียมประเพณี โดยใช้วัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น ไม้ไผ่ ไม้ไผ่ มาใช้ประโยชน์
และจากการสัมผัสพบว่าเป็นการผลิตเพื่อเป็นเครื่องใช้สอยในชีวิตประจำวัน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปแบบของเครื่องจักสานของบ้านหนองปลาทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

รูปแบบของเครื่องจักสานที่ผลิตในบ้านหนองปลาทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา แบ่งตามหน้าที่ใช้สอยเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. กระบุง เป็นภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ทรงกลมสูง มีก้นเป็นสี่เหลี่ยม ปากเข้าขอบด้วยไม้ไผ่แล้วผูกด้วยหวายส่วนก้น ความมุมจะเข้าขอบด้วยหวายเพื่อความคงทน เพราะเป็นส่วนที่ต้องรับน้ำหนักมาก กระบุงโดยทั่วไปจะมีหูสำหรับผูก ร้อยเชือกให้หามเป็นคู่ ๆ ส่วนมากจะใช้หามข้าวเปลือกและเมล็ดพันธุ์พืชที่เมล็ดเล็ก ละเอียดยิ่ง ๆ เพราะกระบุงสานด้วยคอกคอกกัน จึงอุ้บทั้งใบ

2. กระจาด เป็นภาชนะกลม ๆ เคี้ยว ๆ สูงประมาณ 6 นิ้ว สานด้วยคอกป็นเป็นคาก้าง ๆ ด้วยลายเฉดว มีขอบและมีหูสำหรับใช้หามเป็นคู่ ๆ ได้เช่นเดียวกับกระบุง ส่วนมากกระจาดจะใช้ใส่ผักผลไม้ เพราะเป็นภาชนะโปร่งอากาศผ่านได้

3. ลอบ เป็นเครื่องมือจับปลาน้ำจืด มักจะสานหรือถักด้วยไม้ไผ่และหวาย ลอบที่ใช้กันมากมีอยู่ 2 ชนิดคือ ลอบยื่นและลอบนอนหรือลอบมุก

ลอบยื่น เป็นลอบสำหรับจับปลาที่ว่ายทวนน้ำในระคิมผิวน้ำตามแม่น้ำ ลำคลอง รูปร่างของลอบยื่นคล้ายชวคคอกคอก โครงสร้างทั้งหมดเป็นซี่ไม้ไผ่ถักด้วยหวาย ก้านหน้ามีงาสำหรับให้ปลาผ่านเข้าไปภายในลอบ ลอบยื่นนี้จะต้องวางหันคานที่มีงาตามน้ำ เพื่อให้ปลาที่ว่ายทวนน้ำเข้าไปติดในลอบ

ลอบนอนหรือลอบมุก เป็นลอบทรงกระบอกมีงาสองชั้น ใช้วางไว้ระคิมผิวน้ำ ใช้จับปลาหรือกุ้งที่ชอบว่ายทวนน้ำระคิมผิวน้ำใต้น้ำ ลอบชนิดนี้จะต้องมีกระบังซึ่งทำด้วยซี่ไม้ไผ่ถักด้วยหวาย พันแฉงช่วยกันทางเคินของปลาตามริมแม่น้ำลำคลอง โดยเจาะเป็นช่องเล็ก ๆ พอให้ปลาลอดได้ ทรงช่องจะวางลอบมุกปิดไว้ เพื่อให้ปลาลอดผ่านเข้าไปติดลอบ

4. สุม เป็นเครื่องจับปลาชนิดหนึ่ง สานด้วยไม้ไผ่เป็นรูปกรวยปากกว้าง หัวท้ายทะลุ ส่วนปลายกรวยจะเป็นอ่างสำหรับมือส่งลงไปจับปลา สุมจะใช้สุมปลาตามหัวหนองคลองบึงที่มีน้ำคั้น ๆ ไม่มีลมสุม และจะใช้สุมจับปลาพร้อม ๆ กันเป็นจำนวนมาก

5. ไซ เป็นเครื่องมือใช้จับปลาและกุ้งคล้ายลอบ แต่มีความละเอียดยิ่งมากกว่า ใช้จับกุ้งหรือปลาเล็ก ๆ ตามทางน้ำไหล ไซมีรูปค่างกันไปแล้วแก่ประโยชน์ใช้สอย

6. เข่ง เป็นภาชนะสำหรับใส่ของ สานโปร่งคล้ายลายเฉว ทรงกระบอก คือส่วนปากและก้นเท่ากัน มีขอบที่ปาก และมีหูสำหรับร้อยเชือกเพื่อใช้หาบหรือหิ้ว

7. ฝาชี เป็นเครื่องจักสานที่มีใช้กันมากอย่างหนึ่ง มักสานด้วยไม้ไผ่ เป็นรูปกรวยบ้าง รูปกระโถกบ้าง ฝาชีนี้ใช้สำหรับครอบอาหาร ป้องกันแมลง มักจะสานด้วยลวดลายละเอียด ๆ สวยงาม บางทีสานด้วยตอกไม้ไผ่แล้วสอดลายตกแต่ง ด้วยหวายก็มี

8. กระจัง เป็นเครื่องใช้สำหรับฝัดเอาสิ่งที่ไม่ต้องการออกจากเมล็ดข้าว เมล็ดพืชพืชต่าง ๆ กระจังที่ใช้ในหมู่บ้าน มีประมาณ 2 ชนิดคือ กระจังเล็ก ๆ ซึ่งมีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 1 ศอก ใช้สำหรับฝัดข้าวหรือเมล็ดพืช และใช้ตาก พริก หอม กระจังใหญ่ หรือเครื่องครวอื่น ๆ ถัดจากกระจังสำหรับฝัดข้าว ถั่วเขียว ข้าวโพก และใช้ตากพืชผลด้วย เป็นกระจังกลม เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 2 ศอก ส่วนกระจังอีกชนิดหนึ่งเป็นกระจังขนาดใหญ่ มีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 1 วา ใช้สำหรับตากเมล็ดพืชต่าง ๆ เรียกกันทั่วไปว่า กระจังมอน

9. หวก เป็นเครื่องจักสานรูปร่างคล้ายกรวย ใช้สำหรับคั่งไว้บนปากหม้อ เพื่อนั่งข้าวเหนียว หรือสิ่งอื่น

10. ตะข้อง เป็นที่ใส่ปลาเวลาออกไปจับปลา ตะข้องทั่วไปจะสานด้วย ไม้ไผ่ ที่ปากตะข้องจะมีง่าช่อง ซึ่งทำเป็นซี่ ๆ สามารถใส่ปลาลงไปในตะข้องได้ แต่ปลาจะออกไม่ได้ ถ้าต้องการจะเอาปลาออกจะต้องเปิดง่าช่องออก ตะข้องสำหรับ ใส่กุ้ง ปู ปลา นั้นมีใช้ทั่วไป และจะมีรูปร่างแตกต่างกันไปแล้วแต่ความจำเป็นในการ ใช้สอย ซึ่งอาจจะใช้สะพายบ่า ใช้หิ้ว หรือผูกคอกกับเอว หรือใช้ลอยน้ำเวลาไปจับปลา ตามห้วย หนอง คลอง บึง หรือเรียกว่า ตะข้องลอย ตะข้องลอยนี้มีรูปแบบต่าง ๆ กันไป เช่น สานให้มีรูปร่างคล้ายเบ็ด มีหูผูกคอกกับตัวตะข้องเพื่อให้ลอยน้ำได้

11. ตะแกรง เป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ มีรูปร่างคล้ายกระโถกบ้าง สาน เป็นคาโปร่ง จะดีห่างอย่างไรขึ้นอยู่กับประโยชน์ใช้สอย ขนาดของตะแกรงจะเล็กใหญ่ กว้างกันไป อาจจะมีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 1 เมตร หรือใหญ่กว่า 1 เมตร ตะแกรงนี้จะใช้ช้อนปลาตามริมน้ำริมคลองหรือตามกอหญ้า หรือบางครั้งใช้ร่อนสิ่งที่ไม่ต้องการออกจากเมล็ดพืชผลต่าง ๆ ด้วย

12. ส้มโก๋ เป็นเครื่องขังโก๋ สานด้วยไม้ไผ่โปร่ง ๆ เป็นรูปโอคว่ำ ใส้ขังโก๋ที่เลี้ยงไว้ให้อยู่ในบริเวณจำกัดชั่วคราว
13. หมวก เป็นเครื่องจักสานที่ใช้สวมศีรษะ สานด้วยไม้ไผ่เป็นลายโซ่ และนำมาเย็บให้ติดกันด้วยจักร เป็นรูปทรงแบบปีก ใส้สำหรับใส่ออกนอกบ้าน
14. กระซอน เป็นภาชนะสานด้วยตอกเล็ก ๆ คล้ายใ้ผ้าซีก บางที่มีไม้เป็นขายาว ๆ สำหรับวางพาดกับปากหม้อหรือถ้วยชาม กระซอนจะใส้สำหรับ คั้นกระทิและกรองกระทิ หรือบางที่ใส้กรองเมล็ดพืชพันธุ์ เช่น เกี่ยวกับตะแกรงเล็ก ๆ กระซอนไม้ไผ่นี้เป็นเครื่องกรองที่ใส้ประโยชน์อีกชนิดหนึ่ง
15. ชะลอม เป็นภาชนะสานโปร่งด้วยลายเฉลว ก้นเป็นรูป 6 เหลี่ยม ทัวกลม ที่ปากจะเหลือตอกยื่นไว้สำหรับมัดปากของที่อยู่ภายใน และใส้เป็นที่ตีวไปค้าย ชะลอมใส้ใส่ข้าวของสำหรับเคินทาง ไล่แก๊ พวกผลไม้และของแห้งต่าง ๆ
16. ตะกร้า เป็นภาชนะโปร่ง มีขนาดต่าง ๆ กันแล้วแต่ประโยชน์ใส้สอย เป็นเครื่องใส้พื้นบ้านที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งในชนบท ซึ่งจะมีใส้โดยทั่วไป ใส้ใส่ของ เล็ก ๆ น้อย ๆ ในครัวเรือน ทั้งแต่ยกไปจนถึงผลไม้และกุ้ง ปู ปลา รูปแบบของ ตะกร้าจะแตกต่างกันไปตามความนิยม และฐานะของผู้เป็นเจ้าของ เพราะตะกร้าเป็น ภาชนะสำคัญอย่างหนึ่งที่ชาวชนบทใส้ใส่สิ่งของคิกตัวเคินทาง หรือใส้ใส่ของไปทำบุญ ที่วัด
17. พัก เป็นเครื่องสานด้วยไม้ไผ่ เป็นแผ่นมีก้านสำหรับมือถือโบกไปมา พักมีรูปร่างต่าง ๆ กันตามความนิยมของท้องถิ่น บางแห่งจะประคิษรูปร่างแปลก ออกไปเป็นรูปใบโพธิ์ เป็นรูปสามเหลี่ยมก็มี พักนี้เป็นเครื่องใส้ในครัวเรือนที่จำเป็น อย่างหนึ่ง ซึ่งใส้สำหรับพักโบกให้ความเย็น หรือพักโบกเพื่อให้ไฟคิกหน้าเตาไฟ พักเป็นเครื่องสานที่ชาวบ้านสานได้ทั่วไป บางแห่งจะใส้ตอกย้อมสี เพื่อสานสลัเป็น ลวดลายให้มีสีสันที่สวยงาม
18. ลำแพน เป็นเครื่องปูลาดที่สานด้วยตอกไม้ไผ่ป็นใหญ่ ๆ สานด้วย ลายสอง หรือลายสาม เป็นผืนใหญ่ ๆ ใส้ทำผ้าบ้าน ใส้ตากพืชผลทางเกษตร ใส้ รองนั่ง ใส้ทำหลังคา เป็นต้น

ตารางที่ 2 ระยะเวลาในการทำเครื่องจักสานของบ้านหนองป่าทอง
อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

รูปแบบของเครื่องจักสาน	ระยะเวลาในการทำ / 1 ชิ้น
1. ตะกร้าลายคอกพิกุล	10 วัน
2. กระบุง	5 - 6 วัน
3. ฝาชี	4 - 5 วัน
4. กระจอก	4 - 5 วัน
5. ลอยบ	3 วัน
6. ไช	3 วัน
7. ช้อง	3 วัน
8. กระด้ง	3 วัน
9. ตะแกรง	3 วัน
10. ตะข้อง	4 ชั่วโมง
11. เข่ง	4 ชั่วโมง
12. สุ่ม	4 ชั่วโมง
13. สุ่มไก่	4 ชั่วโมง
14. กระซอน	2 ชั่วโมง
15. ชะลอม	1 ชั่วโมง
16. พัก	1 ชั่วโมง
17. หมวก	1 ชั่วโมง
18. ลำแพน	1 ชั่วโมง

ที่มา : สัมภาษณ์นางบุญมี เฉียงไต้

จากตารางที่ 2 แสดงให้เห็นว่า ระยะเวลาการทำเครื่องจักสานจะแตกต่างกันออกไปแล้วแต่ชนิดของเครื่องจักสาน ทั้งนี้ระยะเวลาในการทำเครื่องจักสานแต่ละชนิดนั้น อาจจะเสร็จเร็วหรือช้ากว่านี้ก็ได้อีก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความชำนาญของผู้จักสาน และระยะเวลาในการสาน ซึ่งรวมถึงระยะเวลาในการเหลาตอกด้วย

เครื่องจักสานเหล่านี้ มีวัตถุประสงค์ในการทำขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันเป็นหลัก เป็นการใช้สอยในอาชีพการงาน การใช้สอนในค่านิยมอุปถัมภ์ของเครื่องจักสานของบ้านหนองปลาตองไม่แตกต่างจากรูปแบบของเครื่องจักสานที่อื่นมากนัก ดังคำบอกเล่าของนางแพง คันเฮง ว่า ...จากการที่ไปดูผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานในที่ต่าง ๆ เช่น ในงานนมัสการหลวงพ่อบุญศรีสร งานแสดงสินค้าหรือตามร้านค้าทั่ว ๆ ไป จะพบว่ามีการทำเครื่องจักสานที่มีรูปแบบเหมือนกันซึ่งทำอยู่แล้ว...⁹

อย่างไรก็ตาม เครื่องจักสานของบ้านหนองปลาตอง ยังมีรูปแบบเฉพาะถิ่นที่แตกต่างจากภาคอื่นอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากมีความประณีตงดงามอย่างยิ่ง คือ "ตะกร้าหิ้ว" ที่สานด้วยไม้ไผ่ ลักษณะของตะกร้าจะเป็นรูปทรงกลม ทรงรี หรือทรงเหลี่ยม สานด้วยลายคอกพิกูด จะมีความงดงามมาก เพราะมีการย้อมสีคอกเส้นให้เห็นลายชัดเจน และใช้ประโยชน์ในการใส่ของสารพัดชนิด

นอกจากนี้ยังมีเครื่องจักสานอีกชนิดหนึ่งคือ "กระบุง" ซึ่งกระบุงของบ้านหนองปลาตองจะมีรูปร่างแบบบาง โดยส่วนกันจะสานเป็นเหลี่ยม มีหวายหรือไม้ไผ่เข้าขอบประกบมุม เพื่อความคงทน ซึ่งสาเหตุที่กระบุงมีส่วนกันเป็นเหลี่ยมเนื่องจากต้องการตั้งในที่ราบได้คือ กระบุงของบ้านหนองปลาตองมีความสวยงามมาก จนได้รับรางวัลในการประกวดที่โรงเรียนบ้านหนองปลาตอง

⁹สัมภาษณ์ นาง คันเฮง, 1 มกราคม 2538.

เครื่องจักสานอีกชนิดหนึ่ง ที่ถือว่าเป็นเครื่องจักสานที่นำความภูมิใจมาให้แก่ชาวบ้านหนองปลาตองคือ ตะเกียงไม้ไผ่ เคยนำไปประกวดที่จังหวัดอุบลราชธานี และได้รับรางวัลที่ 1 นอกจากนี้ยังมีการนำตะเกียงไม้ไผ่นี้ไปถวายสมเด็จพระรัตนราชสุภา สยามบรมราชกุมารี เมื่อคราวเสด็จไปดูงานที่จังหวัดกันทรราษีมาคัย¹⁰

พัฒนาการของหัตถกรรมเครื่องจักสานโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น บ้านหนองปลาตอง อำเภอนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

เครื่องจักสานของบ้านหนองปลาตองมีการทำมานานแล้ว นับตั้งแต่มาตั้งถิ่นฐานในหมู่บ้านนี้ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยนำไม้ไผ่มาสร้างเป็นที่อยู่อาศัย ทำฝาซีกตะ และสร้างเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิต และใช้สอยในชีวิตประจำวัน เช่น การสานกระบุง เพื่อใช้ใส่ข้าวเปลือก การสานตะกร้า เพื่อใช้ใส่สิ่งของต่าง ๆ การสานลอบ สุ่ม ไซ เพื่อเป็นเครื่องมือกักจับสัตว์น้ำ การสานตะแกรง กระจาด ฝาชี เพื่อเป็นเครื่องใช้สอยในครัวเรือน ฯลฯ

เครื่องจักสานของบ้านหนองปลาตอง อำเภอนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา จะมีลักษณะและประโยชน์ที่ใช้เหมือนกับทำขึ้นครั้งแรก และมีการใช้วัสดุเช่นเดียวกันคือ ไม้ไผ่ ซึ่งเป็นวัตถุดิบพื้นบ้าน เครื่องจักสานก็ยังคงมีการพัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ แต่พัฒนาการของเครื่องจักสานของบ้านหนองปลาตองเป็นไปอย่างช้า ๆ จนดูเหมือนว่าเครื่องจักสานมิได้พัฒนาเปลี่ยนแปลง เนื่องจากความเคยชินที่เครื่องจักสานเป็น

¹⁰ สัมภาษณ์ บุญมี เดียงไต้, 1 มกราคม 2538.

สัมภาษณ์ ละออง คำช้า, 1 มกราคม 2538.

เครื่องมือเครื่องใช้ที่มีความใกล้ชิดกับชีวิต จนไม่รู้สึกรถึงความเปลี่ยนแปลง ดังคำบอกเล่าของแกงอ่อน ถนนมสุข ว่า ...เครื่องจักสานที่ทำในปัจจุบันนี้ไม่เปลี่ยนแปลงรูปแบบจากเดิมมากนัก เพราะยังมีประโยชน์ในการใช้สอย และคิดว่ายังคงทำรูปแบบเครื่องจักสานแบบเดิม ๆ ต่อไป...¹¹

สาเหตุที่ทำให้เครื่องจักสานพัฒนาการไปอย่างช้า ๆ เพราะกระบวนการสร้างสรรค์เครื่องจักสาน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีความจำกัดในด้านต่าง ๆ หลายประการ ตั้งแต่จำกัดหน้าที่ใช้สอย ซึ่งเครื่องจักสานหลายชนิดมีประโยชน์ในการใช้สอยเฉพาะอย่าง เช่น ใช้เป็นภาชนะ ใช้เป็นเครื่องตกแต่ง เป็นต้น จากหน้าที่เฉพาะอย่างเป็นข้อจำกัดอย่างหนึ่งในการพัฒนาเครื่องจักสาน เพราะเครื่องจักสานเคยใช้ประโยชน์อย่างไร ก็ใช้ประโยชน์เช่นนั้นต่อมา นานนับสิบปี นับร้อยปี โดยมิได้เปลี่ยนแปลง

นอกจากนี้ ความจำกัดในด้านวัสดุ ก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เครื่องจักสานพัฒนาการไปอย่างช้า ๆ ดังจะเห็นได้จากการใช้วัสดุมาแต่โบราณจนถึงปัจจุบันโดยมิได้เปลี่ยนแปลง เช่น เครื่องจักสานที่สานด้วยไม้ไผ่ ก็ยังคงใช้ไม้ไผ่คอก่อนมานับร้อยปี ซึ่งข้อจำกัดทางวัสดุนี้ได้ส่งผลไปถึงการกำหนดรูปทรง โครงสร้าง ลวดลาย และขั้นตอนการทำอีกด้วย

ข้อจำกัดอีกประการหนึ่งคือ ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ตลอดจนคตินิยมของท้องถิ่น ยังเป็นตัวกำหนดที่ทำให้พัฒนาการของเครื่องจักสานเป็นไปอย่างเชื่องช้า

จากข้อจำกัดเหล่านี้ ทำให้การผลิตเครื่องจักสานในบ้านหนองปลาทอง พัฒนาไปอย่างช้า ๆ จนสังเกตแทบไม่เห็น เพราะวัตถุประสงค์ในการผลิตเครื่องจักสานเป็นการผลิตเพื่อใช้สอยในการดำรงชีวิต เช่นเดียวกับอดีต ทำให้รูปทรงของเครื่องจักสานที่ผลิต มิได้เปลี่ยนแปลงจากรูปเดิม วัสดุที่ใช้ก็เป็นวัสดุพื้นบ้านคือ ไม้ไผ่ ก็ยังคงใช้อยู่

¹¹ สัมภาษณ์ แกงอ่อน ถนนมสุข, อายุ 43 ปี บ้านเลขที่ 40 หมู่ 2 ตำบลหนองยาว อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา, 1 มกราคม 2538.

จนทุกวันนี้ ในครั้งแรกมีการผลิตเพื่อนำมาใช้เอง แต่เมื่อผลผลิตมีจำนวนมากขึ้น ก็จะไปจำหน่ายโดยมีผู้รับซื้อถึงบ้าน ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น ถือเป็นอาชีพรอง แต่เครื่องจักสานที่นำไปจำหน่ายนั้นยังมีจำนวนน้อย เพราะปริมาณของความต้องการใช้สอยมีจำนวนจำกัด เพียงใช้เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ของชาวชนบทเป็นส่วนใหญ่ และยังทำรูปแบบเดิม ๆ แต่ชาวบ้านหนองป่าคงก็ยังคงรักษาเอกลักษณ์ไว้และยังทำมาจนทุกวันนี้ ซึ่งสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์นางมอน ศิริบุปผา ว่า

...เครื่องจักสานที่ทำในปัจจุบันนี้ มิได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบไปจากเดิม ถ้าวผลิตได้มาก ก็จะนำไปจำหน่ายโดยมีคนมาซื้อถึงที่บ้าน ไม่ทำมาจนถึงขนาดส่งขายเพราะทำไม่ไหว เช่น ทำตะกร้าใบหนึ่งใช้เวลาถึง 15 วัน อย่างเร็วใช้เวลา 9 - 10 วัน ซึ่งใช้เวลาในการทำมาก แต่ก็ทำให้ไปเรื่อย ๆ เพราะจะทำในเวลาว่าง และเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัวอีกทางหนึ่ง...¹²

ถึงแม้ว่าเครื่องจักสานของบ้านหนองป่าคงจะมีการพัฒนาไปอย่างช้า ๆ ก็ตาม แต่ก็มีเครื่องจักสานบางประเภท ที่ได้รับการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ขนาด เครื่องจักสานจะมีการพัฒนาขนาดให้เหมาะสมกับการใช้สอย เช่น กระบุง จากของเดิมจะมีการสานกระบุงเพื่อใช้ใส่ข้าวเปลือก หรือบรรจุสิ่งของต่าง ๆ แต่ในปัจจุบันได้รับการพัฒนาให้มีขนาดเล็กลงเพื่อใช้ใส่สิ่งของเล็ก ๆ น้อย กระจาก ก็เช่นเดียวกัน ถูกพัฒนาให้มีหลายขนาดตั้งแต่ขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก เพื่อให้ตรงกับความต้องการในค่านใช้สอย

2. รูปร่าง เครื่องจักสานจะได้รับการพัฒนาให้มีรูปร่างต่างไปจากเดิม เช่น การทำตะกร้าในอดีต จะมีการทำแต่ทรงกลมเท่านั้น ปัจจุบันได้มีการทำเป็นรูปทรงเหลี่ยมหรือทรงรี ในการสานพัตก็เช่นเดียวกัน จากเดิมจะเป็นพักรูปห้าเหลี่ยมก็ได้รับการพัฒนาให้เป็นพักรูปใบคำสิง เป็นต้น

---

¹²สัมภาษณ์ นางมอน ศิริบุปผา, อายุ 78 ปี บ้านเลขที่ 80 หมู่ 2 ตำบลหนองยาว อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา.

3. สี ในอดีตชาวบ้านหนองปลาทองจะมีการย้อมสีทอเพียงสีเดียวเท่านั้น คือ สีดำ แต่ในปัจจุบันมีการย้อมทอเป็นหลายสี เช่น สีชมพู สีแดง สีเขียว สีน้ำเงิน ฯลฯ ซึ่งถือว่าเป็นการพัฒนาการอย่างหนึ่ง

4. ลวดลาย เครื่องจักสานบางประเภทของบ้านหนองปลาทอง จะได้รับการพัฒนาให้มีลวดลายสวยงามออกไป เช่น การสานกระจังจากลายทึบ เป็นลายก้างปลาหรือลายซิก ให้มีความสวยงามมากกว่าเดิม หรือการสานกระจังจากลายซิกทึบให้เป็นลายซิก โดยให้นำความรู้จากการย้อมสีทอมาใช้ ทำให้มีความสวยงามยิ่งขึ้น

จะเห็นได้ว่า เครื่องจักสานของบ้านหนองปลาทอง อำเภอนมสามัคคี จังหวัดฉะเชิงเทรา มีการพัฒนาขึ้นจากเดิมในคานต่าง ๆ ทั้งที่ได้อกล่าวมาแล้ว ทำให้เครื่องจักสานมีความงดงาม เป็นที่นิยมใช้ทั่วไป

ด้วยเหตุที่ชาวบ้านหนองปลาทอง มีการทำเครื่องจักสานมาช้านานแล้ว โดยมีรูปแบบที่สอดคล้องกับความต้องการ ซึ่งวิธีการสร้างจะต้องผ่านการ ซัก เกลา ทดลองมาเป็นเวลาช้านาน จนเกิดการยอมรับว่า เครื่องจักสานชนิดนั้น ๆ มีความงามและมีประโยชน์ใช้สอยเป็นที่ยอมรับของชาวบ้านหนองปลาทอง จนมีการทำสืบต่อกันเรื่อยมา เป็นรสนิยมตกทอด (Traditional Taste) จากคนรุ่นหนึ่ง ไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยรูปแบบการทำเครื่องจักสานครั้งแรกที่มีในหมู่บ้าน ได้แก่ การทำฝาซิกตะหวด กระจอน กระจัง กระจง กระจาก ลอบ สุ่ม ไซ ซ้อง ฯลฯ และได้รับการถ่ายทอดการทำเครื่องจักสานมาจากบรรพบุรุษในครอบครัว มาจนทุกวันนี้ โดยคงรูปแบบเดิมไว้ เนื่องจากของเดิมยังมีประโยชน์ในการใช้สอย โดยเฉพาะมีความประณีตงดงาม เป็นที่ตรงตามคอกใจของผู้ใช้ และเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป ดังนั้น ทัศนกรรมเครื่องจักสานของบ้านหนองปลาทอง ยังคงดำรงอยู่จนทุกวันนี้

การดำรงอยู่ของหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหนองปลาทอง
อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

เป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่า งานหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานที่เห็นกันอยู่ทุกวันนี้ เป็นเรื่องที่มีมนุษย์สั่งสมความรู้จากประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม จากอดีตและดำรงอยู่จนถึงปัจจุบันนี้ นับเป็นเวลาร้อย ๆ ปีมาแล้ว สิ่งเหล่านี้ เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านในการสร้างสรรคงานหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสาน โดยช่างหรือผู้ทำงานหัตถกรรมจะต้องมีความรู้เรื่องคุณสมบัติ และลักษณะพิเศษของวัสดุที่จะนำมาใช้ให้สอดคล้องกับความต้องการในการใช้สอย การดำรงชีวิตและขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น

เครื่องจักสานที่ทำในปัจจุบันนี้ มีวัตถุประสงค์ในการทำเช่นเดียวกับการทำครั้งแรกคือ ความต้องการใช้ในชีวิตประจำวัน และมีการถ่ายทอดรูปแบบเครื่องจักสานที่ทำครั้งแรกต่อกันมา เพราะเครื่องจักสานเหล่านี้ยังมีประโยชน์ในการใช้สอยในชีวิตประจำวัน ฯลฯ ซึ่งเครื่องจักสานเหล่านี้ก็ยังคงทำมาจนทุกวันนี้ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปจากเดิม

จากลักษณะสภาพภูมิศาสตร์ของบ้านหนองปลาทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ การประกอบอาชีพของประชาชนในหมู่บ้าน จึงเป็นอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก และจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่มีที่ราบลุ่ม และมีหนองน้ำใหญ่ จึงทำให้เกิดชุมชนที่มีปัจจัยในการดำรงชีพสมบูรณ์ในตัวเอง ประชาชนส่วนมากจำเป็นต้องประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ในลักษณะของงานหัตถกรรมเพื่อใช้สอยและแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันในชุมชน

หัตถกรรมเครื่องจักสานของบ้านหนองปลาทอง มีต้นกำเนิดจากชาวไทยพวนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในหมู่บ้านตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้นำความรู้ที่ติดตัวมาทำการจักสานในสิ่งที่เป็นประโยชน์ และมีการถ่ายทอดรูปแบบเครื่องจักสานที่ทำครั้งแรกต่อกันมา เนื่องจากเครื่องจักสานเหล่านี้ยังมีประโยชน์ในการใช้สอยในชีวิตประจำวัน เช่น กระจุงใช้ใส่ข้าวเปลือก ตะกร้า

ใช้ใส่ของใช้ประจำตัว ฯลฯ¹³ และจากคำบอกเล่าของนางเอ็นดู หอมนิยม ซึ่ง เป็นผู้มีปัญหาท้องถื่นอีกคนหนึ่ง * ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับการถ่ายทอดหัตถกรรมเครื่อง จักสานว่า

...ได้รับการถ่ายทอดรูปแบบการทำเครื่องจักสานจากพ่อแม่ โดย สอนทั่วทั้งตัว ใช้อุปกรณ์ที่มีอยู่ทำการสานไปเรื่อย ๆ ทีละชั้นตอน ถ้าคิดซัดตรงไหน ก็ตาม แล้วฝึกหัดทำเรื่อยไปจนเกิดความชำนาญ จนทำได้ในที่สุด ซึ่งวิธีการเช่นนี้ เป็นการถ่ายทอดการทำเครื่อง จักสานในอดีตก็คล้ายเช่นกัน...¹⁴

จะเห็นได้ว่า หัตถกรรมเครื่องจักสานของบ้านหนองป่าทอง มีการทำ มานานแล้ว และมีการถ่ายทอดวิธีการทำต่อ ๆ กันมาจนถึงทุกวันนี้ เนื่องจาก ความจำเป็นในค่านิยมประโยชน์ใช้สอย อาจเป็นการใช้สอยในอาชีพการงาน การใช้สอย คำนวณโลก บริโภค ตลอดจนการใช้สอยในชนบประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การสานเครื่องมือจับสัตว์น้ำ จะมีการสานลอบนอน เพื่อคักปลาในหนองน้ำ ที่มีน้ำอยู่ลึก หรือมีการสานเสื่อลำแพน เพื่อนำมาใช้โดยกันเป็นยั้งข้าว การสานกระบุง ตะกร้า เพื่อใช้ใส่สิ่งของไปทำบุญที่วัด เป็นต้น

ศูนย์วิทยพัชยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹³ สัมภาษณ์ ทองนุ่น อุณหะวงศ์, อายุ 73 ปี บ้านเลขที่ 75 หมู่ 2 ตำบลหนองยาว อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา, 1 มกราคม 2538.

* จากแบบสำรวจชาวบ้านที่เป็นผู้รู้หรือผู้มีปัญหาท้องถื่นโดยศูนย์การศึกษา- นอกโรงเรียน จังหวัดฉะเชิงเทรา

¹⁴ สัมภาษณ์ เอ็นดู หอมนิยม, อายุ 34 ปี บ้านเลขที่ 116/1 หมู่ 2 ตำบลหนองยาว อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา, 1 มกราคม 2538.

งานหัตถกรรมพื้นบ้านของบ้านหนองป่าทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นงานที่เน้นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้านที่สะสมกันมาช้านานนับร้อยปี นับพันปี และไต่ผ่านการกลั่นกรองสะสมมาแต่อดีต จนได้ผลลัพธ์ที่สมบูรณ์กับการใช้สอย สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของท้องถิ่น โดยการนำวัตถุดิบพื้นบ้าน ไม้แก่น ไม้ไผ่ มาทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน บรรพบุรุษของชาวบ้านหนองป่าทองจะต้องมีความรู้เรื่องคุณสมบัติและลักษณะพิเศษของไม้ไผ่ เพื่อจะได้นำมาสร้างรูปแบบของเครื่องจักสานตรงกับความต้องการใช้สอย จะต้องรู้ถึงคุณสมบัติของไม้แต่ละชนิด เพื่อนำไม้ไผ่มาใช้ให้ตรงกับเป้าหมาย สอดคล้องกับชนบประเพณี ความเชื่อ และสภาพภูมิศาสตร์ของท้องถิ่น ตัวอย่างเช่น การนำไม้ไผ่มาสานเป็นกระบุง ตะกร้า สำหรับใส่สิ่งของต่าง ๆ ตามสภาพการดำเนินชีวิตของท้องถิ่น ผู้ที่ทำการจักสานจะต้องรู้คุณสมบัติของไม้ไผ่เสียก่อนว่า ไม้ไผ่มีความคงทนต่อสภาพดินฟ้าอากาศได้กี่อยู่กลางแจ้งได้ และมีคุณสมบัติพิเศษที่สามารถนำมาดัดโค้งให้เป็นรูปทรงต่าง ๆ ได้แล้วยังมีแรงในตัวเองคือ ไม้ไผ่สามารถโค้ง โกง เป็นลักษณะต่าง ๆ ได้มาก และสามารถคืนสภาพเดิมได้ตลอดเวลา นอกจากนี้ ไม้ไผ่ยังสามารถรับแรงดึงแรงกดได้โดยไม่หักหรือแตก ลักษณะเช่นนี้ช่วยให้ภาชนะที่สานด้วยไม้ไผ่ สามารถทรงรูปอยู่ได้นาน แม้จะถูกดึงมาทำให้เสียรูปทรงไปในเวลาใช้งาน แต่ก็จะกลับคืนสภาพเดิมได้

จากคุณสมบัติของไม้ไผ่นี้เอง แสดงให้เห็นถึงความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลือกสรรวัสดุที่ต้องใช้ความรู้ที่ได้จากการสังเกต การศึกษาจากธรรมชาติอย่างค่อยเป็นค่อยไปมาสร้างสรรคเป็นงานหัตถกรรม และกำหนดวัตถุประสงค์ในการทำเพื่อการใช้สอยว่า ทำขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์อะไร ใช้เป็นภาชนะใส่สิ่งของหรือใช้จับสัตว์น้ำ จะใช้สอยอย่างไร เช่น จะใช้หาบ หิ้ว แบก หาม จะตั้งอยู่บนดินหรือตั้งในน้ำ เมื่อได้กำหนดรูปแบบและลักษณะการใช้สอยแล้ว จะต้องเลือกวัสดุให้เหมาะสม กำหนดขนาด รูปทรงว่า ควรจะมีขนาดเล็กใหญ่อย่างไร รูปทรงอย่างไร จึงจะสามารถตอบสนองและเอื้ออำนวยประโยชน์ใช้สอยได้สมบูรณ์ที่สุด ตลอดจนการเลือกใช้วัสดุของเครื่องจักสานนั้นด้วย

จะเห็นได้ว่า หัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานของบ้านหนองปลาทอง อำเภอนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ไ้สะสมกันมาเป็นเวลาช้านาน ได้ผ่านการสะสมมาตั้งแต่อดีต จนได้ผลลัพธ์ที่สมบูรณ์กับการใช้สอย โดยมีแรงผลักดัน 3 ประการ ที่ทำให้เกิดหัตถกรรมเครื่องจักสาน ได้แก่ ความจำเป็นในด้านการดำรงชีวิต ความจำเป็นที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติตามสภาพภูมิศาสตร์ และความจำเป็นในการทำเครื่องจักสานที่เกิดจากความเชื่อ ขนบประเพณีและศาสนา เป็นการแสดงให้เห็นว่า เครื่องจักสานเป็นเครื่องใช้ที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตมาก แม้ในปัจจุบันนี้ เครื่องจักสานก็ยังมีการดำรงอยู่มาจนทุกวันนี้ เพราะเครื่องจักสานเหล่านี้ยังเป็นสิ่งที่ใช้อยู่ในชีวิตประจำวัน เป็นเครื่องใช้สอย และเครื่องทำมาหากิน โดยรูปแบบไม่เปลี่ยนจากเดิม

เครื่องจักสานยังเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างสรรค์ของบรรพบุรุษ ความชาญฉลาดในการเลือกใช้วัสดุให้ตรงกับการใช้สอย ความแยบยลในการออกแบบที่เหมาะสมกับการใช้สอยผสมผสานกับความงาม เช่น เครื่องสีข้าวพื้นบ้าน สำหรับสีข้าวเปลือกให้เป็นข้าวกล้องก่อนที่จะนำไปต้มให้เป็นข้าวสาร การนำไม้ไผ่มาสานเป็นเครื่องสีข้าวทรงกระบอก มีพื้นสีเป็นเครื่องบดอยู่ภายใน เป็นความรู้ทางวิทยาศาสตร์ขั้นพื้นฐานคือ การส่งผ่านพลังงานศักย์จากแรงคนไปเป็นพลังงานจลน์แบบเคลื่อนที่ในแนวนอน ให้เปลี่ยนเป็นการเคลื่อนที่แบบหมุนรอบตัวเอง ทำให้เกิดการเสียดสี สีข้าวเปลือกออกจากเมล็ดข้าว¹⁵ สิ่งเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ไ้อาศัยการทดลองและการเรียนรู้คุณสมบัติของวัตถุดิบ และพัฒนารูปแบบของงานหัตถกรรมที่สร้างขึ้น จนสามารถสนองความต้องการในด้านการใช้สอยได้

จากสาเหตุต่าง ๆ ดังที่ไ้กล่าวมาแล้ว สรุปไ้ว่า เครื่องจักสานของบ้านหนองปลาทอง อำเภอนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา มีการดำรงอยู่มาจนทุกวันนี้

¹⁵ วิบูลย์ สีสวรรณ, "เทคโนโลยีพื้นบ้านรากฐานของภูมิปัญญาไทย" สยามรัฐ (5 กันยายน 2536 - 26 กันยายน 2536): 1 - 3.